

DOKUMENTY

Rozdział I **Statystyka**

1. *Po 09.1941, Warszawa-getto. N.N., Opracowanie dotyczące statystyki ludności żydowskiej w Warszawie (1939–1941) (fragmenty)*

[1]¹ Liczba ludności żydowskiej w Warszawie

1921/1 ²	310 334	1941 – III/6	445 000
1931/1	352 659	V/7	442 337
1939/1	375 034	VI	439 309
VIII/3	380 567	VII	431 874
X/4	359 827	VIII	420 116
1940 – I/5	393 935	IX	404 300

1939	1939	1940	1941	1941
VIII	X	I	III	IX

Liczba ludności w Warszawie

Na progu wojny – w sierpniu 1939 r. – przebywało w Warszawie 380 567 [Żydów]; wskutek działań wojennych opuściło Warszawę 35–40 000 Żydów, przybyło jednak 15–20 000 ewakuowanych we wrześniu, tak że w październiku przebywało w Warszawie około 360 000 Żydów.

Począwszy od listopada 1939 [r.] zaczyna napływać do Warszawy ludność żydowska przesiedlona dwiema falami: listopad 1939–maj 1941 – 90 000 Żydów, styczeń 1941–marzec 1941 [–] 60 000³.

W rezultacie napływu około 150 000 przesiedleńców i uchodźców, liczba ludności żydowskiej wzrosła do 445 000 w marcu. Datujący się od tego okresu spadek ludności żydowskiej wywołany jest wysoką śmiertelnością ludności dzielnicy żydowskiej.

(vide tab. I)

- 1) Spisy ludności w 1921 i 1931 r.
- 2) Szacunek Wydz[iału] Stat[ystycznego] Magistr[at]u
- 3) Szacunek Wydziału Statystycznego Magistratu
- 4) Spis Ludn[ości] Żyd[owskiej] 28 X 1939 r.⁴

¹ Dokument był trzykrotnie spaginowany, do edycji wykorzystano paginację oryg. występującą wyłącznie w pierwszym egz. dok.

² Nie udało się ustalić, co oznacza ta i poniżej zamieszczone po ukośniku cyfry arabskie.

³ W czasie istnienia getta można wyróżnić trzy fale przesiedleńców. Do pierwszej doszło jeszcze przed zamknięciem getta, przybyli wówczas do Warszawy Żydzi wygnani z ziem wcielonych do Rzeszy, żydowscy jeńcy wojenni oraz uchodźcy z Krakowa. Druga fala trwała od stycznia do końca marca 1941 r. Tworzyli nią głównie Żydzi wygnani z zachodniej części dystryktu warszawskiego, a wśród nich spory odsetek tzw. podwójnych przesiedleńców. Trzecia fala przypadła na okres od marca do lipca 1942 r., a znaleźli się w niej m.in. przesiedleńcy z Niemiec.

⁴ Dnia 28 października 1939 r. RŻ na rozkaz Niemców przeprowadziła spis ludności żydowskiej w Warszawie. Decyzja w sprawie wykonania spisu zapadła 21 października 1939 r. Na jego

5) II Spis Apropowizacyjny⁵

6) Szacunek Wydz[iału] Stat[ystycznego] Rady Żydowskiej⁶

7) Liczba wydan[ych] kart aprowiz[acyjnych]

[2] Ludność żydowska stała i napływowa

[Rok i miesiąc]	Ludność żydowska ogółem	W tym napływowa
1939 – VIII	380 567	
X	359 827	15–20 000
1940 – I	393 935	
1940 – VI	400 000	86 877 ⁷
1941 – III	445 000	130 000 ⁸
IX	404 300	115 000

Ludność stała i napływowa

Wśród ludności żydowskiej Warszawy pokazną część stanowią elementy napływowe: przesiedleńcy i uchodźcy⁹, których warunki bytowania są dużo cięższe od warunków życia ludności miejscowej. W marcu 1941 roku z ogólnej liczby 445 000 ludności, około 130 000, tj. 29%, stanowią przesiedleńcy i uchodźcy, co wpływa decydująco na strukturę zawodową i społeczną ludności dzielnicy żydowskiej.

(vide tab. II)

potrzeby powołano Biuro Statystyczne, które na początku kwietnia 1940 r. przekształcono w Wydział Statystyczny. Według spisu w Warszawie było wówczas 359 827 Żydów. Informacje w nim zamieszczone ułatwiły Niemcom rekwizycje w żydowskich mieszkaniach i sklepach. Zob. *Adama Czerniakowa dziennik*, s. 57; obwieszczenie o przeprowadzeniu spisu (druk, j. niem., żyd. i pol.), kserokopia w zbiorach redaktora tomu.

⁵ Przeprowadzono go w dniach 7–12 lutego 1940 r.

⁶ Wydział Statystyczny RŻ – podstawowym jego zadaniem było wykonywanie w getcie badań ankietowych i gromadzenie danych statystycznych. Siedziba wydziału mieściła się przy ul. Leszno 84. Przewodniczącym był radca Józef Jaszuński, a kierownikiem Michał Alpern.

⁷ □ Wyniki rejestracji przesiedleńców i uchodźców przeprowadzonej na dz[ień] 30 VI 1940 [r.], rejestracja objęła 95% ogółu uchodźców.

⁸ □ W okresie VI 1940–III 1941 przybyło do Warszawy około 60 000 uchodźców, wyjechało jednak (i zmarło) około 20 000.

⁹ Różnica między uchodźcą a przesiedleńcem polegała na tym, że uchodźcami nazywano ludzi wygnanych z ziem wcielonych do Rzeszy, ale bez nakazu osiedlenia się w innym, konkretnym miejscu. Natomiast przesiedleńcami nazywano tych, których już w okresie późniejszym deportowano z miejsc zamieszkania do konkretnych gett. Zob. R. Sakowska, *Opieka nad uchodźcami i przesiedleńcami żydowskimi w Warszawie w latach okupacji hitlerowskiej*, BŻIH 1968, nr 1–2 (65–66), s. 75.

4 Statystyka [1]

[3] Zawodowo-czynni i bierni wśród ludności żydowskiej

[Rok]	Żydzi ogółem	W tym czynni	
		l. abs.	%
1921/1	309 442	112 649	36,4
193[1]/2	351 445	150 874	42,9
1941/3	404 300	33 762	[8,3]
Na 1 osobę czynną przypada biernych			
1921	2,7 osób		
1931	2,3 osób		
1941	13,0 osób		

Zawodowo-czynni i bierni wśród ludności żydowskiej

W rezultacie zachodzących stale wśród Żydów procesów laboryzacji, odsetek zawodowo-czynnych wśród ludności żydowskiej wzrósł w dziesięcioleciu 1921–1931 z 36,4% na 42,9%. Ogólne szacunki wskazują, że do 1939 r. odsetek ten wzrósł jeszcze bardziej, dochodząc do 46%.

W rezultacie wojny ludność żydowska utraciła swoje dotychczasowe źródła zarobkowania, ludność zaś napływowa nie miała w ogóle żadnych możliwości zarobkowania. W chwili obecnej tylko 35–40 000 osób jest zawodowo-czynnych, reszta ludności wyprzedaje się lub jest skazana w zupełności na opiekę społeczną. Przy obecnej bowiem skali zarobków i drożyznie, 1 osoba zawodowo-czynna nie może utrzymać 13 osób zawodowo-biernych.

[4] Struktura społeczna zawodowo-czynnych

[Branża]	Samodzielni	Pracownicy	Razem
Przemysł	3 558	3 600	7 158
Handel	6 157	1 625	7 782
Instytucje	–	9 100	9 100
Inne zawody	9 264	201	9 465
Służba domowa	–	257	257
O g ó ł e m	18 979	14 783	33 762

Struktura społeczna zawodowo-czynnych

Z ogólnej liczby zawodowo-czynnych Żydów, blisko 15 000, to jest 45%, stanowią pracownicy najemni, zaś 19 000, to jest 55% – właściciele.

Jeśli o pracowników chodzi, to około 70% (przeszło 9000) stanowią pracownicy instytucji o ustalonej skali zarobków, niewykazujących zmian w okresie wojny. Z pozostałych kategorii pracowników 12% zatrudnionych jest w małych zakładach handlowych (na 5567 zakładów przypada ogółem tylko 1625 pracowników), pozostali w drobnych zakładach rzemieślniczych (na 3148 zakładów przypada 3600 pracowników, to jest przeciętnie 1 pracownik na 1 zakład!!!).

Zatrudnienie tak znikomej liczby pracowników świadczy jednak również o tężyźnie gospodarczej właścicieli. Ci to zawodowo-czynni mają na utrzymaniu 13 razy wyższą armię zawodowo-biernych.

[5] Tablica

Umieralność wśród Żydów od chwili stworzenia dzielnicy żydowskiej w Warszawie

Miesiąc [i rok]	Zgony (liczba pogrzebów)	Przeciętna dzienna
listopad 1940	445	14,5
grudzień 1940	581	19,3
styczeń 1941	898	29,9
luty 1941	1 023	34,1
marzec 1941	1 608	53,6
kwiecień 1941	2 061	68,7
maj 1941	3 811	122,9
czerwiec 1941	4 290	143,0
lipiec 1941	5 550	185,0
sierpień 1941	5 560	185,3
wrzesień 1941	4 545	151,5
Razem 11 miesięcy	30 372	–
Przeciętna mies[ieczna]	2 756	

Wraz z zamknięciem dzielnicy żydowskiej w Warszawie, które dla masy ludności żydowskiej oznacza oderwanie od warsztatów pracy, nastąpiło raptowne pogorszenie najprymitywniejszych warunków bytowania. Odbija się to w pierwszym rzędzie na organizmie ludzkim i tak już wyczerpanym wskutek niedostatku, związanego z okresem wojennym. Osłabienie i wyniszczenie organizmu prowadzi do typowego zjawiska, które jednak na terenie dzielnicy żydowskiej staje się specjalnie jaskrawe, do

olbrzymiego wzrostu umieralności,

która przybiera niespotykane dotąd rozmiary. W miesiącu zamknięcia dzielnicy żydowskiej (listopad 1940) umieralność jest stosunkowo nie o wiele większa od umieralności przed wojną – w roku 1939 przeciętna miesięczna zgonów wśród Żydów warszawskich wynosiła 375, następnie jednak zaczyna szybko rosnąć, osiągając szczyt swój w sierpniu 1941 [r.]¹⁰.

[6] Tablica

Umieralność wśród Żydów w Warszawie
w o/oo¹¹ ogółu ludności

[Miesiąc]	Rok	W przeliczeniu rocznym na 1000 mieszkańców
	1938	12,7
	1940	22,5

¹⁰ W getcie warszawskim były dwie wielkie fale epidemii tyfusu. Pierwsza nastąpiła w pierwszej połowie 1940 r., a do drugiej, znacznie poważniejszej, doszło w okresie od wiosny do późnej jesieni 1941 r. To właśnie w sierpniu 1941 r. epidemia osiągnęła punkt kulminacyjny.

¹¹ Czyli w procentach.

6 Statystyka [1]

Styczeń	1941	26,3
Luty	1941	29,0
Marzec	1941	44,3
Kwiecień	1941	55,0
Maj	1941	104,0
Czerwiec	1941	118,3
Lipiec	1941	153,8
Sierpień	1941	153,9
Wrzesień	1941	129,8

Tablica powyższa daje nam obraz postępów wymierania ludności żydowskiej w Warszawie. Cyfry wskazują na to, jaki odsetek tej ludności może wymrzeć w ciągu roku, gdyby śmiertelność w danym miesiącu utrzymała się na przeciąg [s] całego roku.

Ponieważ od maja 1941 [r.], a więc przez 5 miesięcy, umieralność ta nie spada poniżej 100%–10%¹², z przerażeniem można przyjąć, że biorąc pod uwagę spodziewany wzrost umieralności w nadchodzącej zimie – okres maj 1941–maj 1942 może przynieść wymarcie co najmniej 10% całej ludności dzielnicy żydowskiej. Byłoby to zjawisko wielokrotnie tragiczniejsze niż klęski głodowe w Chinach¹³ lub w Indiach.

[7] Tablica

Umieralność wśród Żydów warszawskich
z uwzględnieniem umieralności dzieci

Styczeń 1941 – 100

Miesiąc	[Rok]	Wszystkie wypadki (wskaźniki)	Dzieci (do lat 15)	
			l. abs.	wskaźniki
Styczeń	1941	100,0	94	100,0
Luty	1941	113,8	58	61,7
Marzec	1941	179,0	129	137,2
Kwiecień	1941	229,5	146	155,3
Maj	1941	424,3	174	185,1
Czerwiec	1941	477,6	355	377,6
Lipiec	1941	618,9	640	680,5
Sierpień	1941	619,3	719	764,8
Wrzesień	1941	506,1	442	470,2

Charakterystycznym i znamionym objawem sytuacji masy ludności żydowskiej w Warszawie jest rozwój umieralności wśród dzieci. Tempo wzrostu zgonów jest tutaj w pierwszych miesiącach [1941 r.] o wiele niższe niż wśród ogółu ludności – oznacza to, że rodzice czynią wszystko dla dziecka, by je uchronić od śmierci głodowej. Również i opieka społeczna jest na tym polu specjalnie czynna.

Jednakowoż, wraz z rosnącym nasileniem [się] głodu w dzielnicy żydowskiej pomoc rodzicielska i społeczna okazuje się bezsilna.

¹² Tak w orygu.

¹³ W 1936 r. Chiny nawiedziła klęska głodu, podczas której zmarło ok. 5 mln ludzi.

Umieralność wśród dzieci w miesiącach lipcu i sierpniu 1941 [r.] ujawnia szybszy wzrost niż wśród ogółu ludności, aby we wrześniu utrzymać się na stosunkowo równym poziomie.

[8] Tablica

Umieralność dzieci w dzielnicy żydowskiej z uwzględnieniem umieralności w Głównym Domu Schronienia¹⁴

Miesiąc	[Rok]	Zmarło dzieci ogółem	Zgony dzieci w Gł[ównym] D[omu] Schr[onienia]	% dzieci zmarłych w Gł[ównym] D[omu] Schr[onienia] do ogólnej liczby zmarłych dzieci
Styczeń	1941	94	16	17,0
Luty	1941	58	15	25,8
Marzec	1941	129	27	20,9
Kwiecień	1941	146	18	12,3
Maj	1941	174	78	44,2
Czerwiec	1941	355	155	43,6
Lipiec	1941	640	148	23,1
Sierpień	1941	719	69	9,5
Wrzesień	1941	442	68	15,3

Dziecko z Głównego Domu Schronienia to typowe dziecko opuszczone i wygłodzone. Jeśli więc odsetek zmarłych w tym schronisku dzieci w stosunku do ogólnej liczby dzieci zmarłych w dzielnicy żydowskiej jest tak wysoki, oznacza to, że przede wszystkim umiera właśnie dziecko opuszczone.

[9] Tablica

Rozwój umieralności wśród dzieci przebywających w Głównym Domu Schronienia, [ul.] Dzielna 39

Miesiąc	[Rok]	Stan na początku miesiąca	Przybyło dzieci	Zmarło dzieci	% zgonów do nowo przyb[ytych]
Grudzień	1940	474	10	3	30,0
Styczeń	1941	480	37	16	43,5
Luty	1941	496	46	15	32,6
Marzec	1941	523	48	27	56,2
Kwiecień	1941	540	81	18	22,2
Maj	1941	589	166	78	46,9
Czerwiec	1941	625	167	155	92,2
Lipiec	1941	607	121	148	122,3
Sierpień	1941	572	115	69	60,0
Wrzesień	1941	572	87	68	78,1

¹⁴ Główny Dom Schronienia był największym sierocińcem w getcie. W listopadzie 1940 r. został przeniesiony z ul. Leszno 127 do gmachu Zakładu im. św. Stanisława Kostki na ul. Dzielną 39. Panowały w nim ciężkie warunki bytowe. Od lutego 1942 r. przez cztery miesiące kierownikiem tego sierocińca był Janusz Korczak.

Dzieci przybywają do schroniska w stanie kompletnego wyniszczenia głodowego, toteż pobyt w schronisku nie jest dla nich żadnym ratunkiem, gdyż wyżywienie dzieci wobec braku zasadniczych, potrzebnych dzieciom składników jest absolutnie niewspółmierne z najskromniejszymi nawet wymaganiami.

W tych warunkach śmiertelność dzieci w okresie grudzień 1940–lipiec 1941 rośnie niepostrzeżenie, stając się do pewnego stopnia regulatorem zaludnienia schroniska, gdyż liczba przebywających dzieci wykazuje podobną tendencję wzrostu, a potem spadku. Okres wzrostu liczby dzieci przybywających wiąże się z czasem szalonej drożyzny artykułów żywnościowych, która w następstwie powoduje podrzucanie i opuszczanie dzieci przez rodziców.

[10] Tablica

Zgony w szpitalach na Czystem¹⁵ i im. Bersohnów i Baumanów¹⁶
w okresie styczeń–wrzesień 1941 [r.]

Miesiąc	Przybyło chorych ogółem	Przybyło chorych zakaźnych	Zmarło chorych ogółem	Zmarło chorych zakaźnych	% zgonów do nowo przybyłych ogółem	% zgonów do nowo przybyłych zakaźnych
Styczeń	826	159	118	28	18,8	18,2
Luty	945	295	153	45	16,1	15,2
Marzec	1 205	511	260	64	21,8	12,4
Kwiecień	1 109	428	286	87	25,7	20,3
Maj	1 402	693	349	139	24,1	20,0
Czerwiec	1 740	1 173	431	220	24,7	18,7
Lipiec	2 716	2 105	628	397	23,1	18,7
Sierpień	2 805	2 284	638	442	26,3	19,3
Wrzesień	3 466	3 062	575	433	16,5	14,1

¹⁵ Szpital na Czystem – jeden z dwóch szpitali funkcjonujących w getcie. Do lutego 1941 r. istniał jeszcze w swojej dawnej siedzibie przy ul. Dworskiej 17. Potem został przeniesiony za mury getta i rozlokowany w różnych miejscach, np. oddział chirurgiczny i laryngologiczny znajdował się przy ul. Leszno 1, z kolei oddział położniczo-ginekologiczny i okulistyczny umieszczono przy ul. Tłomackie 4. W oryg. tu i w innych miejscach w dok.: Czyste.

¹⁶ Szpital im. Bersohnów i Baumanów – szpital dla dzieci. Jeden z dwóch szpitali w getcie warszawskim. Mieścił się na rogu ulic Siennej 60 i Śliskiej 51, było tam ok. 250 łóżek. Zbudowano go w latach 1876–1878. Od 1930 r. aż do likwidacji w 1942 r. naczelnym lekarzem szpitala była dr Anna Braude-Hellerowa. Janusz Korczak był przed wojną dwukrotnie lekarzem miejscowym tego szpitala, Marek Edelman pracował zaś w nim w czasie wojny jako goniec. W szpitalu działała komora dezynfekcyjna. Od strony ul. Śliskiej uruchomiono izbę przyjęć dla zakaźnie chorych. W październiku 1941 r. w okresie rozszerzenia się epidemii tyfusu otwarto filię szpitala na 400 łóżek na rogu ulic Żelaznej 86/88 i Leszna 80/82. Siedziba przy ul. Śliskiej funkcjonowała jako szpital dla dzieci do momentu zlikwidowania małego getta. W dniach 10–12 sierpnia 1942 r. przeniesiono szpital do budynku na rogu ulic Żelaznej i Leszna. Z kolei już 13 sierpnia 1942 r. odbyła się ostateczna ewakuacja z tego budynku do gmachów przy ul. Stawki 6/8. W oryg. tu i w innych miejscach w dok.: im. Bersohnów i Baumanów.

Śmiertelność w szpitalach jest b[ardzo] duża. Równocześnie jednak spostrzegamy następujące zjawisko: mimo że olbrzymią większość chorych stanowią chorzy zakaźni, umieralność wśród nich nie jest tak wielka, jak umieralność ogólna w szpitalach. Oznacza to, że poza epidemią, wzgl[ędnie] chorobami zakaźnymi o charakterze nieepidemicznym, jest inny jakiś czynnik (niezależny od samej istoty choroby) potęgujący tę śmiertelność. Czynnikiem tym jest niewątpliwie głód, który powoduje wyniszczenie chorych przybywających do szpitala.

Szpital przestaje być ratunkiem dla wyniszczonego, głodnego, chorego, który ze względu na niski poziom odżywiania szpitalnego nie tylko nie dochodzi do zdrowia, ale pogłębia swój stan chorobowy.

[11] Tablica
Zmarli na dur plamisty w szpitalach
na Czystem i im. Bersohnów i Baumanów

Miesiąc	[Rok]	Przybyło chorych na dur plamisty	Zmarło chorych na dur plamisty	% zgonów na dur do nowo przybyłych	% zgonów na dur do ogółu zgonów Dzieln[icy]
Styczeń	1941	57	5	8,5	0,6
Luty	1941	129	15	11,6	1,5
Marzec	1941	199	19	9,5	1,2
Kwiecień	1941	242	22	9,0	1,6
Maj	1941	367	39	10,6	1,0
Czerwiec	1941	841	83	9,8	1,9
Lipiec	1941	1 742	192	11,2	3,4
Sierpień	1941	1 805	207	11,4	3,7
Wrzesień	1941	2 486	235	19,5	5,3

Szpital w dzielnicy żydowskiej są (w przybliżeniu) wykładnikiem ruchu zachorowań na dur plamisty [s].

Tablica powyższa wykazuje, że mimo rosnącego nasilenia duru plamistego zgony z jego przyczyny stanowią względnie niski odsetek wśród ogółu zgonów, jak również, że umieralność na dur, aczkolwiek bezwzględnie duża, jest stosunkowo słaba. Oznacza to, że nie w tej grupie przyczyn należy szukać powodów olbrzymiej umieralności w dzielnicy żydowskiej.

[12] Tablica
Chorzy przybyli do szpitala na Czystem i im. Bersohnów i Baumanów
w okresie styczeń–wrzesień 1941 [r.]

		Przybyło chorych zakaźnie		Przybyło chorych na dur plamisty	
Miesiąc	Przybyło chorych	l. abs.	w % przybyłych chorych ogółem	l. abs.	w % przybyłych chorych ogółem
Styczeń	826	159	23,8	57	9,1
Luty	945	295	31,2	129	13,6

10 Statystyka [1]

Marzec	1 205	511	42,5	199	16,5
Kwiecień	1 109	428	38,6	242	21,8
Maj	1 402	693	49,4	367	26,2
Czerwiec	1 740	1 173	67,4	841	48,3
Lipiec	2 716	2 103	77,5	1 742	64,1
Sierpień	2 805	2 284	81,4	1 805	64,3
Wrzesień	3 466	3 062	85,4	2 486	71,6

Z tablicy powyższej wynika, że odsetek chorych zakaźnych, a zwłaszcza chorych na dur plamisty, zajmuje wśród ogółu chorych w szpitalach miejsce dominujące.

Dalsze tablice wykażą jednak, że nie te choroby zbierają największy stosunkowo plon wśród zmarłych w szpitalach.

[13] Tablica
Dzienna umieralność w szpitalu na Czystem
(w odsetkach liczby chorych)

Miesiąc	[Rok]	% zgonów
Styczeń	1940	0,4
Luty	1940	0,6
Marzec	1940	0,6
Kwiecień	1940	0,7
Maj	1940	0,6
Czerwiec	1940	0,5
Lipiec	1940	0,4
Sierpień	1940	0,45
Wrzesień	1940	0,5
Październik	1940	0,4
Listopad	1940	0,4
Grudzień	1940	0,5
Styczeń	1941	0,6
Luty	1941	0,7
Marzec	1941	0,9
Kwiecień	1941	1,0
Maj	1941	1,2
Czerwiec	1941	1,5
Lipiec	1941	1,6

Rosnąca umieralność w szpitalu na Czystem przy względnie niskiej umieralności z [powodu] chorób zakaźnych świadczy o tym, że leczenie szpitalne, a zwłaszcza odżywianie szpitalne, nie może być żadnym ratunkiem dla chorego.

Staje się to zrozumiałym, jeśli weźmiemy pod uwagę, że wartość energetyczna posiłków szpitalnych wynosiła:

do listopada 1940 [r.] – około 2000 kalorii
w maju 1941 [r.] – około 1000 kalorii

w następnych zaś miesiącach jeszcze mniej.

[14] Tablica

Przyczyny zgonów wśród dzieci w szpitalu im. Bersohnów i Baumanów
(od 1 I 1941 [r.] do 31 V 1941 [r.]

Rodzaj choroby	Liczba chorych	Liczba zgonów	% zgonów do liczby chorych
Dur plamisty	260	4	1,5
Dur brzuszny	47	1	2,1
Czerwonka	40	3	7,5
Inne choroby epidem[iczne]	228	15	6,5
Wszystkie choroby epidem[iczne]	575	23	4,0
Obrzęki głodowe	166	28	26,4
Gruźlica	154	36	23,2

Dziecko ze swoim słabym organizmem najbardziej i najszybciej odczuwa głód i jego skutki. Już w pierwszych miesiącach 1941 [r.] obrzęki głodowe są najbardziej znaną przyczyną zgonów w szpitalu dziecięcym.

Odsetek zgonów z chorób epidemicznych jest stosunkowo niewielki.

Największe żniwo zbiera wśród dzieci gruźlica, która towarzyszy głodowi.

[15] Tablica

Zgony na ulicy w dzielnicy żydowskiej
(śmierć z nieustalonej przyczyny)

Miesiąc	[Rok]	Liczba wypadków
Marzec	1941	42
Kwiecień	1941	39
Maj	1941	97
Czerwiec	1941	76
Lipiec	1941	65
Sierpień	1941	70
Wrzesień	1941	64

Od marca 1941 [r.] rośnie liczba zgonów na ulicy, przy których orzeczenie lekarskie brzmi: śmierć z nieustalonej przyczyny. Jest jednak rzeczą jasną, że jedyną, wzgl[ędnie] najważniejszą przyczyną zgonu jest głód.

Cyfry ilustrujące to zjawisko są zmienne. Krzywa wznosi się i opada, jednak natężenie zjawiska trwa.

Należy się spodziewać, sądząc z pierwszych dni października, że cyfry te pod wpływem chłódów zimowych wzrosną jeszcze bardziej.

[16] TablicaPrzyczyny zgonów w punktach dla uchodźców
i przesiedleńców pod opieką lekarską TOZ

Miesiąc	[Rok]	Obrzęki głodowe	Gruźlica	Dur plamisty	Inne cho- roby	Razem
Liczby absolutne						
Maj	1941	277	8	1	116	402
Czerwiec	1941	332	16	3	59	410
Lipiec	1941	330	12	10	102	454
Sierpień	1941	326	12	9	105	452
Liczby względne						
Maj	1941	68,8	2,0	0,3	28,9	100,0
Czerwiec	1941	80,9	3,9	0,7	14,5	100,0
Lipiec	1941	72,6	2,6	2,2	22,6	100,0
Sierpień	1941	72,1	2,6	1,9	23,4	100,0

Jeśli nawet cyfry dotyczące odsetka zgonów z głodu wahają się w uwzględnionych w tabelicy miesiącach w granicach do 12%, ujawniają one, że co najmniej 70% mieszkańców punktów umiera z głodu.

Uderzająco niska jest umieralność na dur plamisty, mimo że liczba zachorowań w punktach jest bardzo wielka. Punkty są nawet rozsądnikiem duru ze względu na wysoki stopień zauszenia.

Okoliczność ta dowodzi, że aczkolwiek odporność na dur może być stosunkowo duża, to jednak na głód nawet i odporny organizm nie ma rady i po pewnym okresie wycieńczenia głodny skazany jest nieuchronnie na śmierć.

[17] TablicaZgony w punktach dla uchodźców
i przesiedleńców pod opieką lekarską TOZ

Miesiąc	[Rok]	Liczba punk- tów	Zaludnienie punktów	Zgony	% zgonów do zaludnienia
Kwiecień	1941	130	11 198	151	1,3
Maj	1941	121	10 421	402	3,8
Czerwiec	1941	121	9 100	410	4,5
Lipiec	1941	127	8 003	444	5,6
Sierpień	1941	111	8 483	452	5,3

Mimo zmniejszającego się zaludnienia punktów (sierpień w stosunku do kwietnia o 24,2%) odsetek zgonów wzrósł w tym okresie w stosunku 100:400.

Wymieralność w punktach przewyższa co najmniej dwukrotnie cyfry odnoszące się do ogółu ludności. Mieszkańcy punktów, uchodźcy i przesiedleńcy, załamują się fizycznie i moralnie, stają się podatni na choroby, oteźiali i obojętni.

Nawet lekka poprawa sytuacji aprowizacyjnej, zwiększony przydział zup, potaniecie warzyw w okresie letnim nie mogły wpłynąć na zmniejszenie się umieralności w punktach. Mieszkańcy ich są doszczętnie wyniszczeni głodem, który prowadzi do śmierci.

W tych wypadkach wymieralność i wyludnienie w punktach wskutek zgonów ich mieszkańców osiągają wysokie cyfry.

[18] Tablica
Zmarli w punktach dla uchodźców ŻOS wg grup wieku

Grupy wieku	1941			
	Maj	Czerwiec	Lipiec	Sierpień
0 – 7	5	16	13	22
7 – 14	5	6	8	14
14 – 25	11	20	15	20
25 – 35	16	17	17	23
35 – 45	43	30	27	22
45 – 60	62	58	52	59
60 –	54	44	62	60
Razem	196	191	200	220

Z tablicy powyżej wynika, że w punktach tych zmarło w % [do] ogólnej liczby zgonów:

W wieku	Maj	Czerwiec	Lipiec	Sierpień
do 45 lat	48,1%	46,6%	43,0%	45,9%
dzieci do 15 lat	5,1%	11,5%	13,5%	16,3%

Aczkolwiek chodzi tu o stosunkowo niewielki odcinek punktów dla uchodźców, cyfry te są niezwykle charakterystyczne, zwłaszcza jeśli spojrzymy na te cyfry umieralności wśród dzieci.

[19] Tablica
Niektóre cyfry dotyczące wagi dzieci
w dzielnicy żydowskiej

a) Główny Dom Schronienia		Kilka przypadków	
Wiek dziecka	Waga w dn[ui] 29.10.1940	Waga w dn[ui] 5.8.1941	Waga właściwa (wg Pirqueta)
5	13,2 kg	11,6 kg	17,6 kg
6	13,2 kg	12,2 kg	19,0 kg

Odchylenia od właściwej wagi ponad 33%

b) Dom Sierot, Chłodna 33 ¹⁷				
Miesiąc	[Rok]	Waga 140 dzieci		
Styczeń	1941	ubyło	17 kg	Ubytek wagi w ciągu półrocza 1941 [r.] wynosi na 1 dziecko
Luty	1941	ubyło	22 kg	
Marzec	1941	przybyło	24 kg	

¹⁷ Dom Sierot przy ul. Chłodnej 33 został otwarty w 1912 r. Powstał z inicjatywy m.in. Janusza Korczaka. Początkowo mieścił się przy ul. Krochmalnej 92. W listopadzie 1940 r. znalazł się poza

Kwiecień	1941	ubyło	12 kg	3,1 kg. jeśli uwzględnimy, że normalnie przybywało dzieciom łącznie 210 kg.
Maj	1941	ubyło	55 kg	
Czerwiec	1941	ubyło	18 kg	
Lipiec	1941	ubyło	63 kg	
Sierpień	1941	ubyło	18 kg	

c) Stacje opieki nad dziećmi „Kropla mleka” ¹⁸	
Wiek niemowląt i dzieci	% dzieci wykazujących niedobór wagi
0–6 mies[ięcy]	20%
6–12 mies[ięcy]	34%
1–2 lat	65%
2–3 lat	89%

[20] TABLICE OBRAZUJĄCE WYNIKI ANKIETY
W 3[2] DOMACH DZIELNICY ŻYDOWSKIEJ

Wstęp. Celem zbadania sytuacji ludności w dzielnicy żydowskiej przeprowadzona została ankieta w 32 najbardziej typowych domach wybranych z ośrodków zarówno największej nędzy, jak i przeciętnego drobnomieszczczeństwa. W domach tych ustalono na podstawie liczby obiadów, wydanych mieszkańcom tych domów przez kuchnie ludowe, i liczby zgłoszeń o nowe obiady, wysokość zapotrzebowania ludności na tę najbardziej charakterystyczną formę pomocy społecznej.

murami getta, a jako miejsce zastępcze przydzielono na sierociniec budynek Szkoły Handlowej im. Roeslerów przy Chłodnej. Po zmianie granic getta w październiku 1941 r. Dom Sierot przeniesiono do gmachu Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Pracowników Handlowych i Przemysłowych przy ul. Siennej 16. Stąd wyruszył Korczak wraz ze swoimi wychowankami na Umschlagplatz podczas tzw. wielkiej akcji.

¹⁸ Towarzystwo Opieki nad Niemowlętami Wyznania Mojżeszowego (Towarzystwo Opieki nad Matką i Dzieckiem) „Kropla Mleka” – organizacja powstała na początku XX w., której celem było niesienie pomocy matkom w opiece nad niemowlętami. W stacjach „Kropli Mleka” udzielano porad lekarskich, instruowano w kwestiach racjonalnego odżywiania i pielęgnacji niemowląt. Towarzystwo zajmowało się także zaopatrywaniem matek w mleko, przetwory mleczne, lekarstwa i tran. Pierwsza stacja „Kropli Mleka” powstała w Warszawie przy ul. Granicznej 17. W 1926 r. otwarto w Ogrodzie Krasińskich pawilon, w którym matki mogły nakarmić i przewinąć dziecko. Pod koniec lat dwudziestych XX w. utworzono w Parku im. R. Traugutta żłobek dzienny dla dzieci do pierwszego roku życia, których matki pracowały zawodowo. W 1934 r. powstała poradnia dla niemowląt i dzieci do lat trzech przy ul. Wroniej 2. „Kropla Mleka” posiadała własny sklep w Warszawie przy ul. Królewskiej 29a. W getcie warszawskim działały dwie stacje „Kropli Mleka” (ul. Śliska 28 i ul. Nalewki 21), pod których opieką (porady, dożywianie, wydawanie produktów, mleka, mieszanek leczniczych) znajdowało się np. w lipcu 1941 r. ok. 1244 dzieci; w sierpniu 1941 r. ok. 1212 dzieci; we wrześniu 1941 r. ok. 1156 dzieci. Organizacja otrzymywała mleko podobnie jak Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD) z Wydziału Aprowizacji ŻKOM przy ŻSS. W latach 1940–1941 w stacjach TPD i „Kropli Mleka” było zarejestrowanych średnio ok. 3 tys. dzieci. Działaczką „Kropli Mleka” była m.in. dr Anna Margolisowa. Zob. AŻIH, ŻSS, sygn. 211/248, s. 22, 48, 71; sygn. 211/1070, s. 56, 57; Spuścizna Henryka Kroszczora, sygn. S/344/254.

Tablica

Miesiąc	[Rok]	Zaludnienie	I Korzy- stający	II Zgłosze- nia	I plus II	% w stosunku do zaludnienia
Maj	1941	18 583	1 836	5 552	7 388	39,7
Czerwiec	1941	17 898	1 786	5 562	7 348	40,6
Lipiec	1941	17 069	2 182	8 056	10 238	59,1

Najbardziej charakterystyczne i znamienne są cyfry z lipca, kiedy akcja obiadowa została rozwinięta¹⁹ i napłynęła nowa fala zgłoszeń, które w poprzednim okresie, wobec niedostatecznej pomocy instytucji społecznych, z przyczyn natury finansowej – nie miały możliwości realizacji.

Zarówno korzystający z obiadów, jak i zgłaszający się o nie to klienci opieki społecznej, skazani na pomoc. W przeciętnych domach dzielnicy żydowskiej liczba ich sięga 59,1%. Jeśli do odsetka tego dodamy 3,6% podopiecznych w punktach dla uchodźców i instytucjach opieki, otrzymamy łącznie, że:

62,7% ludności dzielnicy żydowskiej potrzebuje pomocy.

[21] Tablica

Zaludnienie domów i wydane obiady

Miesiąc	[Rok]	Zaludnienie	Wydane obiady	Stosunek [w] %
Maj	1941	18 593	1 837 ²⁰	9,9
Czerwiec	1941	17 898	1 786	9,9
Lipiec	1941	17 069	2 182	12,9

Według stosunku [procentowego] około 65% ludności żydowskiej potrzebuje obiadów z kuchni ludowych. Jak jednak widać z powyższej tablicy, tylko niewielki odsetek ludności korzystał z obiadów i to mimo rozszerzenia akcji obiadowej w czerwcu 1941 [r.].

Tablica

Umieralność w 24 domach objętych ankietą

Miesiąc	[Rok]	Zaludnienie	Zgony			
			ogółem		w tym z głodu	
			l. abs.	w % zaludn[ienie]	l. abs.	w % ogólnej liczby zgonów
Maj	1941	14 222	409	2,8	388	94,8
Czerwiec	1941	13 878	434	3,1	404	92,4
Lipiec	1941	13 245	502	3,7	481	95,8

¹⁹ Zintensyfikowanie „akcji dożywiania” w połowie 1941 r. było działaniem inspirowanym przez samych Niemców. Ludwig Fischer, gubernator dystryktu warszawskiego, zwiększył racje żywnościowe dla getta. Decyzja ta była związana z przygotowaniami Niemiec do wojny z ZSRR. Fischer wiedział, że będzie potrzebnych więcej rąk do pracy. Akcja polegała na zwiększeniu przydziałów żywności dla kuchni społecznych w okresie między majem a sierpniem 1941 r. Celem było wydawanie 120 tys. porcji dziennie. We wrześniu 1941 r. Niemcy wycofali się z tej akcji.

²⁰ W oryg. ostatnia cyfra poprawiona i nieczytelna: 7 lub 6.

Z tablicy powyższej wynika, że na skutek nieskuteczności pomocy społecznej, a przede wszystkim odżywiania ludności dzielnicy żydowskiej, śmiertelność powoduje szybkie wyludnienie się domów, zbliżające się do 4% miesięcznie. Jednocześnie jako główna przyczyna zgonów występuje głód. Charakterystyczne są odpowiedzi na ankietę w szeregu domów, a mianowicie:

„wszystkie zgony z głodu”.

[22] Tablica

Obiady wydane w stosunku do zgłoszeń w domach objętych ankietą

Miesiąc	[Rok]	Obiady wydane	Zgłoszenia	%
Maj	1941	1 836	5 552	33,0
Czerwiec	1941	1 786	5 562	31,9
Lipiec	1941	2 182	8 056	27,1

Z tablicy powyższej wynika, że tylko około 30% zapotrzebowania na obiady mogło być pokryte, mimo rozszerzonej od czerwca akcji 100 000 obiadów.

Wniosek ostateczny jest następujący:

Około 65% ludności dzielnicy żydowskiej potrzebuje pomocy przynajmniej w formie obiadów, jednakowoż tylko niespełna 30% ludności potrzebującej z obiadów tych korzysta.

65% ludności dzielnicy żydowskiej to około 273 000 osób
30% otrzymujących obiady to około 82 000 osób.

Ludność, której zapotrzebowanie nie jest pokryte [to] 191 000 osób.

[23] Tablica

Zapotrzebowanie minimalne i dostawa artykułów niekontyngentowych na jednego mieszkańca dzielnicy żydowskiej (wartość artykułów w groszach wg cen przedwojennych)

	Kartofle i warzywa	Kasza i groch	Mięso, tł[uszcze] i ryby	Pozost[ate] artyk[uly]	Razem
<u>Zaopatr[enie] minimal[ne]</u>	460	140	215	650	1 465
<u>Dostawa:</u>					
1. Luty	0,8	–	–	–	0,8
2. Marzec	1,2	–	2,4	25,0	28,6
3. Kwiecień	2,0	–	17,5	1,2	20,7
4. Maj	7,8	–	8,6	12,2	28,6
5. Czerwiec	11,8	5,5	4,2	72,8	94,3
6. Lipiec	11,0	51,4	5,0	75,2	142,6
8. Wrzesień	18,8	1,1	3,1	37,3	60,3
7. Sierpień	35,6	23,5	2,4	82,4	143,9

Zapotrzebowanie minimalne artykułów niekontyngentowych (a więc bez chleba, cukru itd.) ^{bb}[...] ^{bb} artykułów niekontyngentowych tylko na 1,43 złotych, to jest zaledwie 10% zapotrzebowania minimalnego wyznaczonego na 1 osobę miesięcznie (przykładowo):

20 kg ziemniaków
 0,5 kg kaszy
 0,5 kg grochu
 0,5 kg fasoli
 0,4 kg mięsa
 1,2 l mleka itd., itd.

W ostatnich jednak miesiącach, wskutek wstrzymania dostawy pewnych artykułów (głównie owsa i jego przetworów), sytuacja uległa radykalnemu pogorszeniu, dostawa artykułów niekontyngentowych przedstawiała we wrześniu wartość już tylko 60,3 groszy, to jest zaledwie 4% minimalnego zapotrzebowania.

W tych warunkach ludność żydowska musi najniezbędniejsze artykuły żywnościowe (a z kontyngentowych również chleb) zakupywać na wolnym rynku, płacąc wysokie ceny.

[24] Tablica

Przywóz artykułów spożywczych rozdawanych przez Zakład Zaopatrzenia na karty (w kilogramach)

Miesiąc	[Rok]	Mąka żytnia	Mąka pszenna	Cukier	Marmelada	Ziemniaki	Buraki i brukiew
Styczeń	1941	850 000	–	76 150	–	–	–
Luty	1941	621 000	–	80 000	–	–	–
Marzec	1941	882 000	–	80 000	45 865	–	–
Kwiecień	1941	950 000	14 180	84 200	78 135	26 630	–
Maj	1941	155 050	823 977	285 000	10 000	58 260	240 910
Czerwiec	1941	1 085 081	37 822	101 800	–	67 230	–
Lipiec	1941	976 914	–	–	–	–	–
Sierpień	1941	662 164	–	168 400	–	–	–
Wrzesień	1941	1 117 633	–	–	–	–	–

Na karty żywnościowe wydaje się zasadniczo tylko 2 artykuły: chleb i cukier. Pozycje przywozu artykułów spożywczych, rozdawanych w dzielnicy żydowskiej na karty, obejmują więc regularnie tylko mąkę i cukier. Inne artykuły rozdzielane są sporadycznie (jak marmelada) lub w tak znikomej ilości, że nie są one wcale rozdzielane (ziemniaki), gdyż nie wystarczają dla części nawet ludności dzielnicy. Chleb na karty rozdzielany jest w miesiącu 10 razy po 25 dkg na osobę, razem więc zaledwie 2,5 kg miesięcznie; cukier po 18–27 dkg na osobę. Resztę zapotrzebowania musi ludność żydowska pokrywać z artykułów, które Zakład Zaopatrzenia przywozi do dzielnicy żydowskiej, względnie na wolnym rynku.

[25] Tablica
Wartość realna zarobków ludności pracującej
w dzielnicy żydowskiej

	Rodziny czteroosobowe		Sierpień 1941	
	Robotnik w szopie	Urzęd- nik Rady Żydowskiej lub ŻSS	Robotnik na pla- cówce	Robotnik w warszt[acie] prywatnym
Zarob[ki] mies[ięczne] komorne	zł 320 zł 30 zł 290	zł 250 zł 50 zł 200	zł 93,75 (25 dni za zł 30 zł 3,75) zł 63,75	zł 250 (25 dni za zł 30 zł 10) zł 220
Wydatki na art[ykuły] kont[yngentowe] chleb 10 kg [1 kg] za zł 0,70 [łącznie] zł 7 cukier 0,72 kg [1 kg] za zł 3,16 [łącznie] zł 2,16	zł 9,16	zł 9,16	zł 9,16	zł 9,16
pozostaje na zakup na wolnym rynku	zł 280,84	zł 190,84	zł 54,59	zł 210,84
Zapotrzebowanie minimalne na chleb (wg budżetu bezrob[otnego]) 9,6 kg x 3,15 jedn[ostek] kons[umentów?] – 30,24 kg 10,00 kg na bony ²¹ 20,24 kg do zakupu na wolnym rynku, cena przeciętna zł 6,67	zł 134,99	zł 134,99	zł 134,99	zł 134,99
pozostaje do zakupu innych artykułów	zł 145,85	zł 55,85	deficyt zł 80,40	zł 75,85

²¹ W lutym 1940 r. wprowadzono w Warszawie żółte kartki żywnościowe dla Żydów (zwane także „talonami” lub „bonami”), które można było zrealizować tylko w sklepach żydowskich. Za kupno i dostarczenie artykułów spożywczych przeznaczonych do rozdziału na kartki odpowiadał ZZ. Kartki żywnościowe przysługiwały wyłącznie osobom zameldowanym.

[26] Przywóz artykułów na wolny rynek dzielnicy żydowskiej

Miesiąc 1941 [r.]	Mięso	Ryby	Jaja kg	Ziemniaki	Warzywa [liczba] kóp ²² (prze-ciętnie] po 20 kg)	Warzywa konserw[owe]	Pozost[ale] artyk[uły]	Owies i jego przetwory	Ogółem
Luty	–	–	–	–	15 150	–	–	–	15 150
Marzec	2 300	11 300	–	2 300	24 650	–	3 750	–	44 300
Kwiecień	–	163 511	–	–	44 780	–	4 700	–	212 991
Maj	450	73 860	8 640	–	140 000	–	3 800	–	226 750
Czerwiec	10 560	5 160	39 816	–	233 100	83 532	13 674	60 188	446 030
Lipiec	–	–	–	–	233 000	1 170 810	14 796	1 068 147	2 497 398
Sierpień	–	–	6 840	–	753 326	240 868	12 197	491 698	1 675 129
Wrzesień	–	–	7 560	–	379 415	70 000	13 846	17 000	603 855

Zakład Zaopatrywania przywozi do dzielnicy żydowskiej tylko artykuły niekontyngentowe, zamawiane przez importerów i sprzedawane na wolnym rynku. Jak jednak widać z powyższej tabeli, wwożone były tylko (i to w okresie letnim i na jesieni) warzywa. Dopiero począwszy od lipca przywożony jest do dzielnicy owies i jego przetwory, przeznaczone dla opieki społecznej, celem dożywiania 120 000 osób dziennie. Przywóz ten jednak zmniejsza się gwałtownie we wrześniu, co pozbawia Żydowską Opiekę Społeczną wszelkiej możliwości spełnienia ciężących na niej zadań.

[27] Tablica

Przeciętne zarobki ludności pracującej w dzielnicy żydowskiej i wydatki na żywność (sierpień 1941 [r.]

Typ pracownika x)	Zarobek miesięczny w zł xx)	Wydatki na żywność na bony xxx)	Wydatek na komorne	Pozostaje na zakup żywności niekontyngentowej
Robotnik w szopie	320	9,16	30	280,84
Urzędnik Rady Żydowskiej	250	9,16	50	190,84
Urzędnik ŻTOS	250	9,16	50	190,84
Robotnik na placówce	93,75	9,16	30	54,59
Robotnik w przedsi[ębiorstwie] przyw[atnym]	260	9,16	30	220,84
x) mający na utrzymaniu 3 osoby xx) liczby szacowane xxx) 4 bony [-] 10 kg chleba i 720 g cukru				

Niewielka liczba Żydów opierająca swe utrzymanie na stałym zarobku z płacy robotczej lub pensji musi gros swego zapotrzebowania na żywność pokrywać na wolnym rynku.

²² Kopa – 60 sztuk.

Powyższa tablica stanowi próbę oszacowania, jaką sumą rozporządza rodzina składająca się z 4 osób na zakup tej żywności, przy czym przyjmuje się, że nie posiada ona żadnych innych wydatków, jak tylko komorne i żywność.

Z poprzedniej tablicy wynikało, że na pokrycie minimalnych potrzeb rodziny bezrobotnego należałoby wydawać zł 73,26 dziennie (w sierpniu); z tablicy powyższej zaś widocznym jest, że zarobki pracujących wystarczą najwyżej na 4 dni, najmniej na 1 dzień życia. [27a]²³ Po zakupieniu minimalnej, obliczonej na potrzeby bezrobotnego, ilości chleba pozostaje na zakup innych artykułów, których ludność żydowska nie otrzymuje na bony:

robotnikowi w szopie zł 145,85 mies[ięcznie]
 urzędnikowi Rady Żydowskiej lub Żydowskiej Samopomocy Społecznej zł 55,85 mies[ięcznie]
 robotn[ikowi] w przeds[iębiorstwie] pryw[atnym] zł 75,85 mies[ięcznie.]

Robotnik na placówce nie zarabia nawet na zakup dostatecznej ilości chleba dla siebie i rodziny. Za zarobione pieniądze może on zakupić tylko 8,2 kg, zamiast potrzebnych 20,24 kg. Jeśli wyrazimy tę pozostałą sumę pieniężną w ilości kartofli, jaką można było w sierpniu otrzymać po cenie rynkowej zł 3,65, otrzymamy, że mogli zakupić miesięcznie:

robotnik w szopie – 39,9 kg przy normie minim[alnej] 71,05 kg, [co] stanowi 58,^a[...] [%]
 urzędnik Rady Żydowskiej lub Żydowskiej Samopomocy Społecznej 15,3 kg przy normie minim[alnej] 71,05 kg, [co] stanowi 21,5%
 robotnik na placówce – 0 kg
 robotnik w przeds[iębiorstwie] pryw[atnym] 27,8 kg przy normie minim[alnej] 71,05 kg, [co] stanowi 39,1%[.]

Z wycieńczeń powyższych wynika, że po zaspokojeniu minimalnych potrzeb w dziedzinie spożycia chleba – żadna z grup ludności nie może nawet w przybliżeniu pokryć zapotrzebowania na drugi artykuł podstawowy: kartofle, przy czym robotnik na placówce nie tylko nie może zakupić kartofli, ale i minimalnej ilości chleba. Nie ma już oczywiście mowy o innych artykułach zasadniczych. Gdyby ludność pracująca zechciała je nabyć na rynku znów w minimalnej potrzebnej ilości, musiałaby wydatkować miesięcznie:

na cukier 3,47 kg za zł 22,53 [za 1 kg] – zł 78,18
 na masło 0,19 kg za zł 53,59 [za 1 kg] – zł 10,18[.]

nie mówiąc już o innych tłuszczach, warzywach itd. Na te pozycje w budżecie żywnościowym rodzina pracującego w dzielnicy żydowskiej nie ma już daleko miejsca [s].

Rozważania powyższe oparte zostały na możliwościach samodzielnego zaopatrywania się ludności pracującej w dzielnicy, przy przyjęciu za podstawę minimalnego spożycia w rodzinie bezrobotnego przed wojną. Odsetek jednak ludności tej w stosunku

²³ Ta strona nie ma oryginalnej paginacji.

Wartość kaloryczna nie osiąga w żadnym miesiącu nawet 10% zapotrzebowania, obliczonego w roku 1938.

Ilość białek waha się w granicach 5,6–7,5% zapotrzebowania. Również ilość węglowodanów osiąga najwyżej 12% zapotrzebowania wojennego.

Tłuszczów na karty ludność żydowska wcale nie otrzymuje. Z powyższego wynika, że 90% normalnego zaopatrzenia na energię i składniki odżywcze ludność dzielnicy żydowskiej pokrywać musi na wolnym rynku.

[30] Tablica

Żywnościowy budżet dzienny bezrobotnego przed wojną i w 1941 r.

Artykuł	Waga w g	
Chleb	317	<p>W maju 1941 r. wartość w złotych wymienionych obok artykułów, stanowiących minimum budżetu bezrobotnego, wynosiła</p> <p style="text-align: center;"><u>zł 19,94</u></p> <p>na jednostkę konsumpcyjną. Licząc, że rodzina, składająca się z 4 osób przedstawia sobą 3,15 jednostek konsumpcyjnych, przyjęc należy, że dla minimalnego utrzymania dziennego rodziny bezrobotnego trzeba byłoby wydatkować</p> <p style="text-align: center;"><u>zł 19,94 x 3,15 = zł 62,81.</u></p> <p>Budżet bezrobotnego przyjmujemy za najniższą pod względem kosztów utrzymania grupę, zbliżoną do sytuacji gospodarczej przeciętnego mieszkańca dzielnicy żydowskiej.</p>
Bułki	15	
Mąka	42	
Masło	2	
Cukier	36	
Ziemniaki	668	
Kasze	34	
Groch, fasola	26	
Inne jarzyny	71	
Mleko	0,1 l	
Ser	1	
Śmietana	0,00 ^b [...] ^b	
Jaja	1/20 szt.	
Mięso, ryby	73	
Tłuszcze, prócz masła	23	

Opierając się na ruchu cen detalicznych w okresie styczeń–sierpień 1941 r., otrzymamy następujące stawki, odpowiadające powyższej normie w poszczególnych miesiącach:

Styczeń	zł 29,20
Luty	zł 29,93
Marzec	zł 32,82
Kwiecień	zł 40,62
Maj	zł 62,81
Czerwiec	zł 103,08
Lipiec	zł 82,84
Sierpień	zł 73,26

[31] Tablica

Wartość kaloryczna artykułów przywożonych do dzielnicy żydowskiej na jednego mieszkańca dziennie:

Miesiąc	[Rok]	Wartość kaloryczna
Styczeń	1941	233
Luty	1941	193
Marzec	1941	237
Kwiecień	1941	257
Maj	1941	335
Czerwiec	1941	338
Lipiec	1941	368

Powszechnie przyjmuje się, że przeciętne zaopatrzenie energii [s] przez osobę dorosłą wynosi 2 400 kalorii.

Z tablicy powyższej wynika więc, że artykuły przywożone przez Zakład Zaopatrywania²⁴ do dzielnicy żydowskiej pokrywają w lipcu niespełna 15% zapotrzebowania.

Tablica

Wartość odżywcza artykułów przywożonych do dzielnicy żydowskiej na 1 mieszkańca w gramach (styczeń–sierpień 1941)

Składnik	M i e s i ą c e							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Białko	4	3	4	4	7	7	8	5
Węglowodany	52	43	53	57	79	72	78	67
Tłuszcze	1	0	1	1	1	1	2	1

Dla porównania zaznaczyć należy, że norma zapotrzebowania białka wynosi dla osób dorosłych 1 g na 1 kg ciała.

ARG I 572 (Ring. I/81)

Opis: odpis (2 egz.), mps, j. pol., 210x295 mm (192x173 mm – karty uszkodzone), poważne uszkodzenia i ubytki tekstu, brak stron (drugi egz.), k. 64, s. 64.

W pierwszym egz. zachowana pierwotna paginacja: s. 1–31 (rkps, atrament).

Edycja na podstawie pierwszego egz., k. 32, s. 32.

²⁴ W oryg.: Zakład Zapotrzebowania.